

Наталія СТАНІСЛАВЧУК,
orcid.org/0000-0003-3450-1893
здобувач ступеня Ph.D.,
викладач кафедри романо-германської філології
Рівненського державного гуманітарного університету
(Рівне, Україна) natalistanislavchuk@gmail.com

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

У статті охарактеризовано основні критерії, показники та рівні сформованості етичної компетентності майбутніх учителів. На основі результатів аналізу вітчизняних наукових джерел, філософської та психолого-педагогічної літератури з'ясовано, що проблеми етики є предметом розгляду сучасної педагогіки. Це зумовлено стрімким розвитком сучасної освіти та, відповідно, зміною підходу до підготовки майбутніх учителів іноземної мови. Проаналізовано ключові засади, на яких базується система критеріїв та показників етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов. На основі трактування поняття «етична компетентність», окреслених педагогічних особливостей формування етичної компетентності ми визначили такі критерії сформованості етичної компетентності: мотиваційний (характеризує сформованість у майбутніх учителів професійно-етичних мотивів та сприяє посиленню мотивації майбутніх учителів іноземних мов на продовження самоосвіти в етичній сфері); когнітивний (характеризує рівень знань майбутніх учителів іноземних мов з етичної компетентності та передбачає усвідомлення слухачами необхідності підвищення власного етичного рівня); операційний (передбачає наявність умінь вирішувати професійні завдання з етичної точки зору та зростання рівня готовності майбутніх учителів до реалізації отриманих знань у своїй професійній діяльності). Зазначено, що показник є компонентом критерію. Його використання допомагає оцінити і деталізувати якість та рівень сформованості етичної компетентності майбутніх учителів. Формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов відбувається в процесі фахової підготовки, а розвиток цієї компетентності передбачає проходження практики і підвищення кваліфікації.

Ключові слова: етика, етична компетентність, критерії, показники, рівні, майбутній учитель, іноземні мови.

Nataliia STANISLAVCHUK,
orcid.org/0000-0003-3450-1893
Ph.D. Applicant,
Lecturer at the Department of Romance and Germanic Philology
Rivne State University of the Humanities
(Rivne, Ukraine) natalistanislavchuk@gmail.com

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FORMATION OF ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES

The article outlines the main criteria, indicators, and levels of ethical competence of future teachers. Based on the results of the analysis of national scholarly sources, philosophical, and psychological-pedagogical literature, it has been found that the problems of ethics are among the subjects of modern pedagogy. This is conditioned by the rapid development of modern education and the change in the approach to the training of future foreign language teachers that accompanies it. The research analyzed the key principles that serve as a basis for the system of criteria of foreign language teachers' ethical competence. According to the interpretation of the concept of "ethical competence" as well as certain pedagogical features of ethical competence, we have identified the following criteria for the formation of ethical competence: motivational (characterizes the formation of professional and ethical motives of future teachers and enhances the motivation of future foreign language teachers to continue self-education); cognitive (characterizes the future teachers' knowledge of ethical competence and provides students with the awareness of the need to develop their own ethical value system); operational (indicates the presence of skills to solve professional problems from an ethical point of view and provides for an increase in the level of future teachers' readiness to implement the acquired knowledge in their professional activities). It is also noted that an indicator is a part of a criterion. Its implementation helps to evaluate and elaborate the quality and level of future teachers' knowledge of ethical competence. The research also characterizes the levels of formation of ethical competence of future foreign language teachers. The formation of this competence takes place in the process of professional training, while the development of this competence involves actual hands-on practice and further in-service training.

Key words: ethics, ethical competence, criteria, indicators, levels, future teacher, foreign languages.

Постановка проблеми. Переорієнтація сучасної професійно-педагогічної освіти на європейські стандарти передбачає підготовку компетентного фахівця, здатного діяти практично, застосовувати індивідуальні техніки та досвід успішних дій у ситуаціях професійної-етичної діяльності та соціальної практики. Нові завдання школи висувають усе більше вимог до професійності у викладацькій діяльності, одним із найважливіших компонентів якої є етичний компонент.

Аналіз досліджень. Проблема етичної компетентності вчителя завжди була предметом уваги науковців (Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Сластьонін та ін.). В останні роки проводилась низка досліджень щодо визначення моделей професійної компетентності педагога (О. Білостоцька, Л. Карпова, І. Кулагіна, Л. Фрідман та ін.) (Колодько, 2005: 15). Водночас проблема етичної компетентності вчителя у формуванні етичної культури учнів не знайшла належного відображення в науковій літературі. Проблемам етики педагога в контексті розвитку ідей гуманізму присвячені праці видатних представників наукового напрямку гуманістичної психології: А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла, Ф. Перлза. Базовими в гуманістичній психології є поняття «відповідальність», «любов», «самореалізація», «самоактуалізація», які за своєю суттю становлять категоріальний апарат етики (Білостоцька, 2008: 296).

Педагогічна етика є стрижнем педагогічних систем, які створені Ш. Амонашвілі, М. Гузик, О. Захаренко, І. Івановим, Є. Ільїним, С. Лисенковою, В. Шаталовим, В. Караковським (Хоружа, 2004: 25).

Мета статті – розкрити основні критерії, показники та рівні сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Відомі вчені й педагоги минулого розробили етичне ядро педагогічного ідеалу, який у сучасних умовах майже не змінився, проте суттєво вдосконалився. У процесі історичного розвитку зміст етики у складі педагогічного ідеалу формувался та набував цілісності. Як багатокомпонентне явище він увібрав у себе такі складники, як загальні моральні вимоги до педагога (любов до дітей, добро, чесність, увічливість, тактовність, справедливість, відповідальність, сумління тощо); єдність професійних знань і моральних чеснот; міра виховного впливу, педагогічний такт; готовність педагога до самореалізації, прагнення до самоосвіти та самовдосконалення; громадянський, національний, народний характери (Федоров, 2012: 37).

На основі трактування поняття «етична компетентність», педагогічних особливостей формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов ми визначили рівні сформованості етичної компетентності, що застосовуються під час оцінювання практики роботи педагогічних колективів, визначення недоліків й прорахунків згідно з вимогами формування етичної компетентності.

Отже, вважаємо за необхідне виділити такі критерії та показники сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов:

– мотиваційний (характеризує сформованість у майбутніх учителів професійно-етичних мотивів та сприяє посиленню мотивації майбутніх учителів іноземних мов на продовження самоосвіти в етичній сфері);

– когнітивний (характеризує рівень знань майбутніх учителів іноземних мов з етичної компетентності та передбачає усвідомлення слухачами необхідності підвищення власного етичного рівня);

– операційний (передбачає наявність умінь вирішувати професійні завдання з етичної точки зору та зростання рівня готовності майбутніх учителів до реалізації отриманих знань у своїй професійній діяльності).

Ці критерії характеризують етичну компетентність та гармонійно доповнюють одне одного. Завдяки їх поєднанню стає можливим кількісний та якісний аналіз досліджуваного поняття. Застосування *мотиваційного критерію* дає змогу визначити рівень мотивації в процесі формування етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов, виявити залежність цього процесу від стійкості емоційних переживань. Відображаючи особливості процесу формування етичної компетентності, цей критерій показує те, яке місце мотивації відводиться його основі.

Завдання *когнітивного критерію* полягає у вивченні ступеня знань майбутніх учителів про природу етичної компетентності. Він відображає рівень і дієвість знань про сутність таких моральних цінностей, як доброта, відповідальність, справедливість, працелюбність, ступінь розуміння ціннісного ставлення, а також рівень знань про свої права і свободи.

Операційний критерій характеризує практичний аспект формування етичної компетентності майбутніх учителів. Він визначає ступінь сформованості навичок взаємодії зі світом з етичної точки зору, показує, як у процесі перетворювальної діяльності, спрямованої на себе і навколишній світ, реалізуються основні положення етичної

компетентності. Операційний критерій дозволяє зіставити рівень етичних знань і практичних навичок, умінь та засобів реалізації основних положень етичної компетентності в конкретній поведінці. На нашу думку, операційний критерій відіграє провідну роль у структурі етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов.

Результативність діяльності суб'єкта з етичної точки зору залежить від рівня сформованості знань про природу етичної компетентності, ступеня вироблення навичок етичної взаємодії із собою та світом, емоційного стану особистості в момент реалізації окресленої діяльності (Андрійчук, 2003: 13).

Показник є компонентом критерію. Показник – це типовий і конкретний вияв того чи іншого компонента. Його використання допомагає оцінити і деталізувати якість та рівень сформованості етичної компетентності майбутніх учителів. Показники повинні бути унікальними, об'єктивними, повними, надійними та зрозумілими (Корольова, 2014: 264).

Для реалізації цих критеріїв та показників нами обрано характеристики-індикатори, запропоновані В. Білоусовою: ступінь вияву, вираженість, міцність, глибина, повнота, дієвість, соціальна значущість характеристик, що вивчаються, самостійність у реалізації етичних знань, умінь та навичок (Петренко, 2011: 28). Вони оцінюються за чотирибальною шкалою. Така шкала відображає чотири рівні сформованості етичної компетентності майбутніх учителів іноземних мов: елементарний (низький), репродуктивний (середній), продуктивний (достатній) та творчий (високий).

Творчий рівень узагальнює, що знання про природу етичної компетентності є різнобічними, повними, глибокими та повністю усвідомленими. Розуміння сутності таких цінностей, як увічливість, доброта, справедливість, скромність, відповідальність, делікатність, тактовність, працелюбність відповідає етичним принципам. Перетворювальна діяльність, спрямована на себе та інших із застосуванням етичної компетентності, має систематичний характер. Майбутній учитель іноземних мов умотивований та готовий до професійно-етичної перетворювальної діяльності.

Продуктивний рівень передбачає, що знання про природу етичної компетентності є досить повними. Розуміння сутності таких моральних цінностей, як увічливість, доброта, справедливість, скромність, відповідальність, делікатність, тактовність, працелюбність, відповідають етичним принципам. Відомості про природу етичної компетентності здобувають ситуативно

(шляхом самостійного вивчення). Мотивація до професійно-етичної діяльності не є достатньо сформованою.

Репродуктивний рівень сформованості етичної компетентності означає те, що знання про сутність та природу етичної компетентності присутні, але не досить стійкі. Майбутній учитель іноземних мов розуміє сутність понять увічливості, доброти, скромності, відповідальності, делікатності, тактовності, працелюбності. Мотивація до професійно-етичної діяльності майже відсутня, а також немає мотивів для подальшого розвитку та вдосконалення своїх етичних навичок.

Елементарний рівень передбачає те, що знання про природу етичної компетентності є дуже поверховими. Майбутні вчителі не розуміють повною мірою етичної сутності людяності, увічливості, гідності, доброти, справедливості, скромності, відповідальності, делікатності, тактовності, працелюбності. Мотивація до професійно-етичної діяльності відсутня.

Зрозуміло, що майбутні учителі іноземних мов, оцінка сформованості етичної компетентності яких має елементарний рівень, потребують найбільшої уваги в процесі роботи з формування етичної компетентності. З ними необхідно працювати індивідуально, залучаючи до роботи кураторів груп. У роботі з майбутніми вчителями, у яких ознаки етичної компетентності сформовані на репродуктивному, продуктивному і творчому рівнях, також потрібно вживати спеціальних заходів, спрямованих на формування етичної компетентності, адже молодій людині потрібна допомога у моделюванні в її індивідуальній свідомості образу кращого «Я».

Завдяки проведенню перевірки сформованості критеріїв можна визначити основні моральні якості особистості (людяність, доброзичливість, увічливість, чуйність, співчуття, скромність, співпереживання, справедливість, делікатність, тактовність, відповідальність) та ознаки їх вияву, які входять до структури етичної компетентності майбутніх учителів, що допоможе в процесі формування цього поняття та окреслить головні напрями роботи щодо його формування.

Висновки. Отже, зважаючи на логіку дослідження, ми розуміємо змодельований в індивідуальній свідомості майбутнього вчителя образ свого найкращого «Я», що слугує мотивом перетворювальної діяльності суб'єкта, яка ґрунтується на принципах ціннісного ставлення до себе та інших, а також на знанні своїх прав і свобод та вмінні їх захистити. Основними моральними цінностями, що входять до структури етичної

компетентності майбутніх учителів, є, на нашу думку, людяність (повага до людини та її гідності), милосердя (співпереживання, готовність допомогти), доброта (чуйне ставлення до всього живого), справедливість (об'єктивне, неупереджене ставлення до себе та світу, пов'язане з поняттям невід'ємних прав людини), обов'язок та відповідальність (усвідомлений обов'язок відповіdatи перед своїм сумлінням і суспільством за кожний вчинок, дію, слово), увічливість (увічливе ставлення до оточення), делікатність (повага до

людей у спілкуванні), тактовність (відчуття такту та міри в спілкуванні з іншими людьми). Педагогічна етика пройшла у своєму розвитку шлях від абстрактного ідеалу вчителя до комплексного інтегративного утворення, базової ідеї функціонування багатьох педагогічних систем, основу яких становлять ідеї гуманного ставлення вчителя до учнів, їх психологічної підтримки, ініціативи, творчості, відповідальності, особистого прикладу поведінки, доброти, співчуття, свободи самовизначення та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук О. Я. Виховання гуманності у студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2003. 19 с.
2. Білостоцька О. В. Компетентність викладача як умова підвищення ефективності науково-дослідницької роботи студентів. *Наука і соціальні проблеми суспільства: якість, культура, духовність*: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 20-21 трав. 2008 р. Харків, 2008. С. 296–297.
3. Колодько Т. М. Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 20 с.
4. Корольова Т. В. Педагогічні умови формування фахової культури майбутніх лікарів у процесі їх гуманітарної підготовки. *Якість вищої освіти: чинники формування конкурентоспроможності випускників*: матеріали XXXIX міжнар. наук.-метод. конф., м. Полтава, 23–24 січ. 2014 р. Полтава, 2014. С. 263–265.
5. Петренко Н. В. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2011. 20 с.
6. Федоров А. Ф. Профессионально-этическая компетентность как один из факторов профессионализма социального педагога уголовно-исполнительной системы. *Педагогическое образование и наука*. 2012. № 6. С. 33–41.
7. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2004. 45 с.

REFERENCES

1. Andrijchuk, O. Ja. Vychovannja ghumannosti u studentiv medychnogho koledzhu v procesi fakhovoji pidghotovky [Education of humanity in medical college students in the process of professional training] (Candidate's thesis). Kyiv, 2003. 19 p. [In Ukrainian].
2. Bilostotska O. V. Kompetentnist vykladacha yak umova pidvyshchennia efektyvnosti naukovo-doslidnytskoi roboty studentiv [Teacher competence as a condition for increasing the efficiency of students' research work]. *Nauka i sotsialni problemy suspilstva: yakist, kultura, dukhovnist: materialy V mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Kharkiv, 2008. pp. 296–297 [In Ukrainian].
3. Kolodko T.M. Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov u vyshchychk pedahohichnykh navchalnykh zakladakh [Formation of socio-cultural competence of future foreign language teachers in higher pedagogical educational institutions] (Candidate's thesis). Kyiv, 2005. 20 p. [In Ukrainian].
4. Koroljova, T. V. Pedagoghichni umovy formuvannja fakhovoji kuljтуры majbutnikh likariv u procesi jikh ghumanitarnoji pidghotovky [Pedagogical conditions of formation of professional culture of future doctors in the process of their humanitarian training]. *Jakistj vyshhoji osvity: chynnyky formuvannja konkurentospromozhnosti vypusnykiv: materialy XXXIX mizhnar. nauk. metod. konf.* Poltava, 2014. pp. 263–265 [In Ukrainian].
5. Petrenko, N. V. Formuvannja profesijno-etychnoji kompetentnosti majbutnikh oficeriv-prykordonnykiv u procesi fakhovoji pidghotovky [Formation of professional and ethical competence of future border guards in the process of professional training] (Candidate's thesis). Khmelnytsky, 2011. 20 p. [In Ukrainian].
6. Fedorov A. F. Professyonaljno-etycheskaja kompetentnostj kak ody n yz faktorov professyonalizma socyjalnogho pedaghogha ugholovno-yspolnytel'noj system [Professional and ethical competence as one of the factors of professionalism of a social teacher of the penal system]. *Pedagoghycheskoe obrazovanye y nauka*. 2012. № 6. pp. 33–41 [in Russian].
7. Khoruzha L. L. Teoretychni zasady formuvannja etychnoji kompetentnosti majbutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Theoretical bases of formation of ethical competence of future teachers of initial classes] (Candidate's thesis). Kyiv, 2004. 45 p. [In Ukrainian].